

NGA MATE URUTA

MATE KOHI (Consumption)

(TE RANGI HIROA, M.D.)

Ki taku nei whakaaro, he mate tawhito tenei no te Maori. No taku whakaaturanga ki tetahi kaumatua moko, he kohi te mate o tana mokopuna, ka mea mai te kaumatua ra, "Ae, he momo matou no tena mate!" Kite whakaarohia enei kupu Maori tawhito, te **kohi-a-kiko** me te **kaiuaua**, ka kitea kei roto i aua ingoa tetahi o nga tino tohu o te mate nei ara te tere o te tupuhi, o te iti haere o te tinana o te tangata e pangia ana. Tetahi ahua o te mate kohi e ngau ana ki nga wheua o te tangata, a ka pirau, ka puta mai i roto i te pirau etahi maramara wheua. Ki te Tai Tokerau, ko nga tohu enei o Toketoke. Kua kite au i etahi tangata e kiia ana e nga matauranga Maori e ngaua ana e Toketoke, a mohio tonu iho taku matauranga Pakeha e ngaua ana e te mate kohi ara e te **tubercular bone disease**. E hoki ana te whakapapa o Toketoke ki mua o te taenga mai o te Pakeha. He **pukaki** tetahi ahuatanga o te mate kohi e pa ana ki te kaki.

Ko te putake o tenei mate he ngarara ano. Tera taua ngarara e tipu ki nga wahi katoa o te tinana engari ko te pukapuka (lungs) te wahi e tino nohoia ana. Me uru rawa te ngarara nei ki roto i te tinana o te tangata katahi ka timata te mate. Me whai purapura rawa katahi ka tipu te riwai, me whai ngarara katahi ka pangia e te kohi. Noreira ka he te whakaaro Maori me te whakaaro Pakeha, he mate momo te mate kohi. Ahakoa he kohi to te whaea, kaore e whanau kohi mai tana tamaiti, engari notemea ka papangia nga uri o tetahi tatai, ka kiia e te Maori e te Pakeha, he mate momo heke iho i nga toto. Kei te he tenei. Ko te take i pangia ai, he whai ngarara ara purapura no etahi o ratou a nawai i pahure, nawai i pahure, ka tae ki tetahi wa i ngoikore ai te tinana o te mea ora, ka uru te ngarara ki roto, ka tipu te mate kohi. Mehemea he pai nga toto o te tangata a he tinana ora tona, ahakoa uru te ngarara o te kohi ki roto i a ia, he uaua te tipu. Noreira ko te ngoikore me te hanga matemate te kaiawhina i te ngarara o te mate kohi.

Ko te ngarara kei roto i te **mare** me te **wai** e rere mai ana i te waha me te ihu o te turoro kohi. Ko te